

Príklady z praxe zo súdneho konania o spôsobilosti na právne úkony

Bratislava, marec 2014

Spracovala: JUDr. Zuzana Stavrovská

Manuál je výstupom z projektu *Dôstojný život – právo, nie privilegium*

Projekt *Dôstojný život – právo, nie privilegium* bol podporený sumou 104976,- EUR z Fondu pre mimovládne organizácie, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2009 -2014. Správcom Fondu je Nadácia otvorenej spoločnosti - Open Society Foundation. Cieľom projektu zameraného na ľudské práva *Dôstojný život – právo, nie privilegium* je Zvýšenie zapojenia MVO do tvorby politik a rozhodovacích procesov na miestnej, regionálnej a národnej úrovni.

ÚVOD:

Navrhované postupy v súdnom konaní môžu priniesť zásadnú zmenu v kvalite súdneho konania v konaní o spôsobilosti na právne úkony, v ktorom bude mať človek s postihnutím ako účastník konania zabezpečenú plnohodnotnú účasť. V tom vidíme naplnenie ústavného práva na spravodlivý súdny proces.

Manuál má priniesť tiež zmeny aj vo vnímaní ľudí s mentálnym postihnutím v komplexe všetkých ich individuálnych schopností a sociálnych zručností.

Manuál má v neposlednom rade slúžiť na zmenu v kvalite rozhodovacej činnosti súdov, odvolávajúc sa na medzinárodné ľudsko-právne dohovory, predovšetkým na Dohovor OSN o právach ľudí so zdravotným postihnutím, článok 13 – právo na prístup k spravodlivosti a článok 12 – právo na rovnosť pred zákonom a rozhodnutia ESĽP, ako aj všetkých stupňov súdov v Slovenskej republika a Českej republike.

Okrem toho je v manuáli vytvorený návrh modelu účinnej ochrany práv a záujmov človeka s postihnutím, ktorý má pomôcť právnickej a laickej verejnosti v argumentácii v konaní spôsobilosti na právne úkony.

Manuál je nástrojom na presadzovanie kvalitného, spravodlivého a aj medzinárodne uznaného súdneho konania s takým výsledkom, aby sa súdnym rozhodnutím čo v najmenšej miere zasiahlo do spôsobilosti na právne úkony a zároveň aby sa vyriešil problém, ktorý spôsobuje konajúcemu členovi so zdravotným postihnutím ohrozenie jeho ochrany.

I. ČASŤ:

ZHRNUTIE DOTERAJŠÍCH POZNATKOV O PRIEBEHU SÚDNEHO KONANIA O SPÔSOBILOSTI NA PRÁVNE ÚKONY

Súdne konanie o spôsobilosti na právne úkony (obmedzenie alebo pozbavenie) je už niekoľko desaťročí opakujúci sa model rozhodovania o v zásade najcitlivejšej otázke existencie človeka a to jeho spôsobilosti na právne úkony alebo ako sa tiež používa „svojprávnosti“.

1. Základom pre konanie o spôsobilosti na právne úkony je § 10 Občianskeho zákonníka, v ktorom sa upravuje, že ak fyzická osoba pre duševnú nie je vôbec schopná robiť právne úkony, súd ju pozbaví spôsobilosti na právne úkony.

Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu je schopná robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jej spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí v rozhodnutí.

Posudzovanie schopnosti človeka robiť právne záväzné úkony, resp. robiť len určité druhy právnych úkonov jednoduchšej povahy, môže vykonať iba súd v rámci súdneho konania o spôsobilosti na právne úkony.

2. Súdne konanie o spôsobilosti na právne úkony je upravené v Občianskom súdnom poriadku č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov.

Deklarovaným zmyslom pozbavenia spôsobilosti na právne úkony je ochrana osôb s duševnou poruchou i ochrana ich majetkových práv. Je to však nepochybne vážny zásah do ich osobnej slobody, do jej rozhodovacích schopností a možností byť reálnou súčasťou svojho života.

3. Súdne konanie môže začať na návrh alebo z podnetu súdu, ak sa dozvie o skutočnosti, ktorá môže súdu avizovať, že takéto konanie by mal začať (*napr. z informácie o účastníkovi konania v inom súdnom konaní*). Návrh na začatie konania o spôsobilosti na právne úkony (pozbavenie, obmedzenie alebo vrátenie spôsobilosti na právne úkony) môže podať aj zdravotnícke zariadenie, ktoré je v takom prípade účastníkom konania.

Na konanie je príslušný okresný súd, v ktorého obvode má občan bydlisko, a ak nemá bydlisko súd, v ktorého obvode sa zdržuje.

4. V konaní o pozbavenie spôsobilosti na právne úkony alebo obmedzenie tejto spôsobilosti ide o konanie, ktoré možno začať aj bez návrhu (§ 81 O.s.p.) a súd nie je viazaný návrhom na začatie konania (§153 ods. 2 O.s.p.), môže rozhodnúť aj inak ako je podaný návrh, nad rámec návrhu (*napr. účastník žiada obmedziť spôsobilosť a súd rozhodne o úplnom pozbavení spôsobilosti na právne úkony*).

V súdnej praxi dochádza k nadužívaniu inštitútu pozbavenia spôsobilosti na právne úkony. Zo štatistických údajov vedených Ministerstvom spravodlivosti SR je počet rozhodnutí o obmedzení spôsobilosti na právne úkony v minimálnom pomere v porovnaní s počtom rozhodnutí o pozbavení spôsobilosti na právne úkony.

5. Po doručení návrhu na začatie konania súd vydá uznesenie o ustanovení kolízneho opatrovníka (opatrovníka pre konanie podľa § 187 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku), tento je v zásade nečinný, aj keď sa zúčastní pojednávania, neprednáša žiadne návrhy na obhajobu záujmov toho, koho zastupuje.

6. Podľa § 187 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku môže súd upustiť od výsluchu vyšetrovaného, ak nemožno tento výsluch vykonať vôbec alebo bez ujmy na zdravotnom stave vyšetrovaného.

Osoby, o spôsobilosti ktorej sa koná, spravidla ani nie sú o takomto konaní informované, túto informáciu nemajú ani rodinní príslušníci.

Často nebývajú prítomní žiadni skutoční svedkovia, nie sú navrhované žiadne dôkazy a posudok súdneho znalca z odboru psychiatra sa považuje za jednoznačnú vedeckú pravdu.

7. Ďalším krokom súdu je vydanie ďalšieho uznesenia, ktorým súd ustanovuje do konania súdneho znalca, ktorým je psychiater, aby vykonal znalecký posudok o zdravotnom stave toho, o koho spôsobilosti na právne úkony sa rozhoduje.

Podľa § 187 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku o zdravotnom stave vyšetrovaného súd vyslúchne vždy znalca. Na návrh znalca môže súd nariadiť, aby vyšetrovaný bol počas najviac

troch mesiacov vyšetovaný v zdravotníckom zariadení ak je to nevyhnutne potrebné pre vyšetrenie jeho zdravotného stavu.

Štandardne sa znalecký posudok posudzuje v súdnom konaní ako jediný a nemenný dôkaz o zdravotnom stave vyšetovaného. V niektorých prípadoch súdy preberajú znalecký posudok nekriticky a neoverujú si jeho výsledky s inými dôkazmi a to ani vtedy, keď o správnosti znaleckého posudku môžu byť pochybnosti. V tomto konaní je dôkaz znalcom síce veľmi závažným dôkazom, nie však jediným dôkazom, ktorý by mohol nahradiť nedostatky v skutkových zisteniach.

Na posúdenie schopností a zručností človeka s mentálnym postihnutím sa súd vychádza zo znaleckého posudku, ako absolútnej a jedinej pravdy. Pokiaľ účastník sám a jeho príbuzní alebo advokát nenavrhnú ďalšie návrhy na doplnenie dokazovania, v súčasnosti sa priraduje pohľad na človeka s mentálnym postihnutím prevažne podľa rovnice vyjadrujúcej názory **statusového testu: mentálne postihnutie = nespôsobilosť na právne úkony**. Súd skúma existenciu postihnutia, pričom zohľadňuje prioritne závery znaleckého posudku.

8. Podľa § 189 Občianskeho súdneho poriadku súd môže rozhodnúť, že upustí od doručenia rozhodnutia o spôsobilosti na právne úkony, ak by doručenie mohlo na adresáta pre jeho duševnú poruchu pôsobiť nepriaznivo alebo ak adresát nie je schopný význam rozhodnutia pochopiť.

Prax slovenských súdov vychádza v zásade z najviac preferovanej zásady nedoručovania súdneho rozhodnutia o spôsobilosti na právne úkony. V súdnych rozhodnutiach sa skoro štandardne odôvodňuje nedoručovanie súdnych rozhodnutí účastníkovi konania, keď súdy dodržiavajú zastaranú vydanú judikatúru v týchto veciach a konajú tak na základe vyjadrenia znalca. Napr. R 3/1979: Pri výklade a aplikácii § 189 O.s.p. treba dospieť k záveru, že o upustení od doručenia rozhodnutia treba v takom prípade rozhodnúť vo výroku rozsudku a to po predchádzajúcom vyjadrení znalca. Znalec totiž môže posúdiť, či doručenie rozhodnutia by mohlo na vyšetovaného občana pre jeho duševnú poruchu pôsobiť nepriaznivo, alebo či je schopný posúdiť význam rozhodnutia. Nestačí ak sa súd otázkou nedoručenia rozsudku zaoberá len v odôvodnení rozsudku.

9. Účastník konania o spôsobilosti ktorého sa koná, príp. ním splnomocnený zástupca,

príbuzní, nemajú žiadnu možnosť navrhovať vykonanie dôkazov, nakoľko im veľa krát nie je známe, že začalo konanie o pozbavení alebo obmedzení spôsobilosti na právne úkony alebo ak aj túto informáciu majú z vykonávania znaleckého posudku, nevedia, že môžu v konaní navrhovať dôkazy.

10. V súdnych konaniach nie je známe, že ustanovenie kolízneho opatrovníka v konaní o spôsobilosti na právne úkony nebráni občanovi, o ktorého spôsobilosti sa koná, zvoliť si zástupcu na úkony, ktoré v konaní môže urobiť sám – právneho zástupcu na základe plnej moci.

11. Súdne pojednávania vo veci rozhodovania o spôsobilosti na právne úkony (obmedzenie alebo pozbavenie) necharakterizuje v porovnaní so storočnou právnou úpravou žiadny progres, a to napriek tomu, že v uvedenej oblasti je vydaných niekoľko rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP) to najmä v oblasti, že pozbavenie spôsobilosti na právne úkony je reliktom starého režimu a je zásahom do oblasti ľudských práv, že ten o koho spôsobilosti na právne úkony sa rozhoduje má byť riadne vypočutý a oboznámený s návrhom a má mu byť daná možnosť, aby sa k návrhu vyjadril, rovnako sa má vyjadriť aj k osobe opatrovníka, ktorým by mala byť blízka osoba.

12. Obmedzenie alebo pozbavenie spôsobilosti na právne úkony je závažným zásahom do práv a slobôd človeka. Tuto závažnosť zdôraznil Európsky súd pre ľudské práva (ESLP).

ESLP zdôrazňuje individualizáciu prípadných zásahov do právnej spôsobilosti rozhodovať sa, založenú na posúdení funkčných schopností človeka s postihnutím.

Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony predstavuje krajný prostriedok ochrany človeka s postihnutím a podlieha zákonným obmedzeniam.

Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony by malo byť časovo ohraničené. Súd z úradnej moci nepreskúmava v nejakých časových intervaloch dôvodnosť trvania svojho rozhodnutia.

II. ČASŤ:

ODPORÚČANIA A VYBRANÉ ARGUMENTÁCIE NA OCHRANU ZÁUJMOV ÚČASTNÍKA KONANIA V SÚDNOM KONANÍ O SPÔSOBILOSTI NA PRÁVNE ÚKONY

1. K aplikácii ustanovenia § 10 Občianskeho zákonníka

Podľa § 10 Občianskeho zákonníka, ak fyzická osoba pre duševnú poruchu (má sa tým na mysli aj mentálne postihnutie) nie je vôbec schopná robiť právne úkony, súd ju pozbaví spôsobilosti na právne úkony. Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu (má sa tým na mysli aj mentálne postihnutie) je schopná robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jej spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí v rozhodnutí.

Vysoký komisár OSN pre ľudské práva:

„Či už je existencia zdravotného postihnutia priamym, alebo nepriamym dôvodom rozhodnutia o nespôsobilosti na právne úkony, taká právna úprava nie je v súlade s čl. 12 ods. 2 Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím.“

(Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím ďalej v texte ako „Dohovor OSN“)

Z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj Ústavného súdu ČR a Ústavného súdu SR je možné vysledovať postupnú zmenu postoja k inštitútu pozbavenia a obmedzenia spôsobilosti na právne úkony smerujúcu k minimalizácii zásahu do spôsobilosti na právne úkony, pričom tento zásah musí byť proporcionálny, musia sa skúmať menej reštriktívne opatrenia a zásah musí sledovať legitímny cieľ.

Zatiaľ čo ešte v rozhodnutí *Winterwerp proti Holandsku* a *Matter proti Slovensku* Európsky súd pre ľudské práva nezaujal konkrétny postoj k otázke zásahov do spôsobilosti na právne úkony, v rozhodnutí *H.F. proti Slovensku*¹ prvýkrát odkázal priamo na Odporúčanie Rady Európy R 99(4), ktoré sa ostro stavia proti inštitútu pozbavenia spôsobilosti na právne úkony. Od rozhodnutia *H.F. proti Slovensku* považuje Európsky súd pre ľudské práva toto Odporúčanie za určitý štandard a pravidelne vo svojich rozhodnutiach naň odkazuje, napr. v rozhodnutiach vo veci *Shtukaturov proti Rusku*², *X. proti Chorvátsku*³, *Salontaji-Drobnjak*

¹ *H.F. proti Slovensku*, sťažnosť č. 54797/00, rozhodnutie z 8. novembra 2005, ods. 39 a ďalej.

² *Shtukaturov proti Rusku*, sťažnosť č. 44009/05, rozhodnutie zo dňa 27. marca 2008, ods. 59.

³ *X. proti Chorvátsku*, sťažnosť č. 11223/04, rozhodnutie zo dňa 17. júla 2008, ods. 25.

proti Srbsku⁴ a nedávnom rozhodnutí *Alajos Kiss proti Maďarsku*⁵.

Z týchto rozhodnutí je možné dovodiť, že Európsky súd pre ľudské práva zdôrazňuje individualizáciu prípadných zásahov do právnej spôsobilosti rozhodovať sa, založenú na posúdení funkčných schopností človeka s postihnutím. Automatické dôsledky určitého statusu, priznania nespôsobilosti v nejakej oblasti súd veľmi ostro kritizuje, napr. v prípade otázky súhlasu s hospitalizáciou (*Shtukurov proti Rusku*⁶), procesnej (ne)spôsobilosti v prípade konania o adopcii dieťaťa (*X. proti Chorvátsku*⁷), či automatického odobratia volebného práva u ľudí bez plnej spôsobilosti na právne úkony (*Alajos Kiss proti Maďarsku*⁸). Európsky súd pre ľudské práva sa doposiaľ nevyjadril konkrétne k otázke, či je samotný inštitút pozbavenia alebo obmedzenia spôsobilosti na právne úkony v rozpore s Dohovorom OSN. Z jeho argumentácie je však možné usudzovať, že existencia duševnej poruchy, a to aj vážne poruchy, nemôže sama o sebe odôvodňovať rozhodnutie o pozbavení spôsobilosti; že pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, ktoré predstavuje z právneho hľadiska obecnú stratu schopností právne jednáť vo všetkých oblastiach (nie v špecifických oblastiach), by mohlo založiť porušenie rôznych práv, najmä práva na súkromný a rodinný život (čl. 8 Dohovoru OSN).

V rozhodnutí *Lashin proti Rusku*, 2012, Európsky súd pre ľudské práva uviedol, že sťažovateľ síce trpel vážnou a trvajúcou duševnou poruchou, trpel bludmi, svojimi podaniami obťažoval okolie, ale znalecký posudok neodkazuje na žiaden incident podstatne nezodpovedného chovania, ani na skutočnosť, že by bol sťažovateľ úplne neschopný sa o seba postarať.

V súdnom konaní je potrebné aplikovať nové pohľady na vyšetrovaného človeka, pretože každý človek dokáže robiť nejaké právne úkony, ich špecifikáciu musí súd zisťovať posúdením funkčných schopností človeka v určitej oblasti a na určitú dobu, tzv. funkčným testom

⁴ *Salontaji-Drobnjak proti Srbsku*, sťažnosť č. 36500/05, rozhodnutie zo dňa 13. októbra 2009, ods. 107.

⁵ *Alajos Kiss proti Maďarsku*, sťažnosť č. 38832/06, rozhodnutie zo dňa 20. mája 2010, ods. 15.

⁶ Pozbavenie spôsobilosti na právne úkony viedlo k situácii, že pri hospitalizácii sťažovateľa v psychiatrickej liečebni bol vyžadovaný súhlas jeho opatrovníčky, pričom otázka spôsobilosti dať súhlas s hospitalizáciou u pána Shtukurova nebola vôbec skúmaná. ESLP konštatoval porušenie čl. 5 (právo na osobnú slobodu). Pozri *Shtukurov proti Rusku*, ods. 108.

⁷ Pozbavenie spôsobilosti na právne úkony viedlo k automatickému zbaveniu procesných práv v konaní o adopcii. Sťažovateľka tak bola bez skúmania spôsobilosti byť účastníkom konania automaticky tohto práva zbavená. Súd konštatoval porušenie čl. 8 (právo na rodinný život). Pozri *X. proti Chorvátsku*, ods. 51.

⁸ Sťažovateľ bol obmedzený na spôsobilosti na právne úkony a preto nemohol podľa maďarskej ústavy vykonávať volebné právo. Strata volebného práva bola automatickým dôsledkom rozsudku o obmedzení spôsobilosti, žiadny súd nikdy neposudzoval schopnosť sťažovateľa urobiť volebný akt. ESLP konštatoval porušenie čl. 3 Protokolu č. 1 (právo voliť). Pozri *Alajos Kiss proti Maďarsku*, ods. 42.

schopností. Dokáže tento človek rozhodovať o svojich záležitostiach samostatne alebo len s malou pomocou alebo s pomocou, ktorá je vzhľadom na zložitosť vykonávaného právneho úkonu väčšia. Vie sa rozhodnúť, že chce so svojou milou/svojim milým, žiť ako partneri a má možnosť uzatvoriť manželstvo? (*Zákon o rodine im neumožňuje uzatvoriť manželstvo, ak je jeden z nich pozbavený spôsobilosti na právne úkony, ak je niektorý z nich v spôsobilosti na právne úkony obmedzený musia požiadať súd o súhlas s uzatvorením manželstva*). Vie sa rozhodnúť koho pôjde voliť ? (*Rozhodnutie o pozbavení spôsobilosti na právne úkony má v tejto oblasti vylučujúci dôsledok.*) Vie sa rozhodnúť, ako si na daný mesiac rozdelí peniaze a čo si môže za ne kúpiť , keďže je to pomerne zložité rozhodovanie? Vo všetkých týchto veciach alebo aj iných môže na to potrebovať pomoc, poradenstvo svojich blízkych, pričom ale nie je tu dôvod na pozbavenie spôsobilosti na právne úkony. Pretože v našom právnom poriadku ešte existuje menej zasahujúci inštitút a to je ustanovenie opatrovníka podľa § 29 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého môže súd, individuálne na niektorú oblasť, ustanoviť človeku s mentálnym postihnutím opatrovníka napr. na rozhodovanie o lekárskej starostlivosti.

Významnú úlohu v konaní o spôsobilosti na právne úkony majú rodinní príslušníci, rodičia, súrodenci a známi, ktorí s týmto človekom, o ktorého spôsobilosti sa koná, prichádzali dlhodobo do bližšieho styku a súd by ich mal vypočuť. Mali by sa vyjadriť k návrhu na pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony. Môžu súd upozorniť na celý rad dôležitých skutočností, týkajúcich sa jeho bežného života a správania. Môžu navrhovať vykonanie nových dôkazov (*napr. predloženie posudku od psychológa, vypočutie nových svedkov*).

Na prelomenie tohto zásadného prvku statusového testu poukazujeme na Nález Ústavného soudu ČR sp.zn. I. ÚS 557/09:

„Samotná skutečnost, že osoba trpí duševní poruchou totiž ještě není důvodem pro omezení její způsobilosti k právním úkonům, resp. vyjádřeno jazykem základních práv – k omezení jejích základních práv (práva na právní osobnost a na lidskou důstojnost), ale musí být vždy konkrétně uvedeno, koho, resp. co ohrožuje plná způsobilost k právním úkonům (zachování právní osobnosti) osoby omezované, a dále je třeba odůvodnit, proč nelze situaci řešit mírnějšími prostředky.“

K otázke pozbavenia spôsobilosti na právne úkony sa vyjadril aj Ústavný súd SR, ktorý vo

svojom prelomovom náleze zo dňa 28.11.2012, č.j. I. ÚS 313/2012-52 konštatoval, že

„pri interpretácii ustanovenia § 10 Občianskeho zákonníka sa ani všeobecné súdy nemôžu obmedziť iba na text zákonného predpisu, ale vždy je potrebné vziať do úvahy ústavný rozmer zbavovania/obmedzovania spôsobilosti na právne úkony, ktorým je predovšetkým rešpektovanie ľudskej dôstojnosti.“

V tomto náleze Ústavný súd SR ďalej konštatuje:

„Zdravotné postihnutie, ako aj práva ľudí s postihnutím vníma súčasná odborná verejnosť (na Slovensku skôr právna veda a teória, pozn.) odlišne od čias minulých. Zdravotné postihnutie sa dnes nechápe už iba v medicínskom (individuálnom) rámci, ale svoj význam nadobúda rámec sociálny a právny, ktoré oproti minulosti väčšmi ingerujú hodnoty tvoriace substrát ľudských práv, ako napr. rešpekt a ochrana dôstojnosti (pozri napr. článok od autorov Jana Marečková a Maroš Matiaško pod názvom „Spôsobilosť k právnym úkonom v zahraničí; čas na reformu?“ uverejnený v Justičnej Revue, rok 2009, č. 5. s. 690).“

„V medziach ústavného významu práv človeka ústavný súd predovšetkým predostiera, že ich zbavením/obmedzením sa ex constitutione primárne sleduje záujem samotného (dotknutého) človeka a až následne záujem verejný či tretích osôb. Bohužiaľ minulé, ale i terajšia prax všeobecných súdov svedčí skôr o preferovaní verejného záujmu a záujmu tretích osôb na úkor záujmu dotknutej osoby. Zbavenie človeka spôsobilosti na právne úkony (jeho právna smrť) je prostriedkom ultima ratio, t. j. možno k nemu pristúpiť až vtedy, ak sa všetky – menej represívne prostriedky (napr. trestného práva, správneho práva či „iba“ ich obmedzenia) nedajú použiť, resp. sa stanú neúčinnými. Z uvedeného potom vyplýva, že úplné pozbavenie spôsobilosti na právne úkony neprichádza do úvahy aj vtedy, ak postihnutá osoba čiastočne (v istých nie zanedbateľných sférach života) disponuje takouto spôsobilosťou. Túto dispozibilitu je povinný skúmať súd ex offio (§ 120 OSP), teda aj vtedy, ak to účastník konania nenavrhne. Uvedené platí o to viac, ak to dotknutá osoba, jej právny zástupca výslovne požadujú. Inak povedané v prípade, ak by duševná porucha celkom nevylučovala schopnosť uskutočňovať akékoľvek právne úkony, je na mieste iba ich obmedzenie, a nie zbavenie. Zároveň platí, že v praxi súdov stále vžitá mechanická prax preberania iba záverov znaleckého posudku v zásade nie je dostatočná vo vzťahu ku všetkým parciálnym zložkám spôsobilosti na právne úkony. Inšpiratívny pre Slovenskú republiku môže byť prístup napr. Českej republiky, s ktorou sme zdieľali spoločný právny osud, a to tak v rámci novej zákonnej úpravy Občianskeho zákonníka (§ 55 zákona č. 89/2012 Sb., de lege ferenda, pozn.), ako aj v

rámci praxe tamojšieho ústavného súdu (napr. IV. ÚS 412/04, II. ÚS 2630/07, de constitutione lata, pozn.).“

„Ústavný súd SR sa tiež stotožnil s názorom sťažovateľa, že samotné zistenie, že človek trpí duševnou poruchou, ktorá nie je len prechodnou (čo je predovšetkým otázka pre odborného znalca), na zbavenie spôsobilosti na právne úkony nestačí. Ďalším predpokladom je, že táto trvalá duševná porucha celkom vylučuje schopnosť človeka uskutočňovať právne úkony. Zodpovedať túto otázku iba na základe znaleckého posudku spravidla nebude možné bez toho, aby súd v súlade s § 120 ods. 2 OSP zároveň nevykonal aj ďalšie (navrhované, resp. ex offo) dokazovanie a toto náležite aj vyhodnotil. Pri jej riešení teda súd vychádza zo skutkových zistení nielen na základe posudku znalca, ale tiež v súvislosti s ostatnými výsledkami dokazovania. Súdy by preto v konaní o spôsobilosti na právne úkony mali uskutočňovať aj iné dôkazy ako len znalecký posudok z odboru psychiatrie, a to najmä výsluch potencionálne postihovaného človeka, a dôkazy smerujúce k posúdeniu jeho mnohovrstevných sociálnych a právnych interakcií (vzťah medzi postihovanou osobou a inými, napr. spoločnosťou), majetkových, rodinných, politických a pod. Ku znaleckým posudkom by súdy nemali pristupovať celkom nekriticky, ale mali by ich hodnotiť vo vzájomnej súvislosti s ostatnými dôkazmi. Znalecké posudky by mali byť vždy aktuálne, mali by čerpať z osobného vyšetrenia človeka a mali by byť formulované tak, aby neprekračovali medze odborného posúdenia. Ako povedal napr. Ústavný súd Českej republiky (III. ÚS 299/06), „Ponechávať bez povšimnutí vecnou správnosť znaleckého posudku, slepě dôverovať záväzom znalce by znamenalo ve svých důsledcích popřít zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle svého vnitřního přesvědčení, privilegovat znalecký důkaz a přenášet odpovědnost za skutkovou správnost soudního rozhodování na znalce; takový postup nelze z ústavněprávních hledisek akceptovat.““

„Ústavný súd SR sa stotožnil s názorom, že ak súd rozhoduje o spôsobilosti na právne úkony vychádza zo zistení urobených na základe posudkov znalcov - lekárov, v súvislosti s ostatnými výsledkami dokazovania. Súd musí starostlivo skúmať vplyv mentálneho postihnutia na celkové konanie a činy v rodine, v jeho spoločenskom styku s okolím, s prihliadnutím na jeho osobné, rodinné, majetkové, zárobkové a iné pomery. Potrebné je posudzovať schopnosť robiť právne úkony s prihliadnutím na všetky individuálne pomery osoby s mentálnym postihnutím, ako aj na sociálnu stránku prostredia v ktorom existuje. Iba súhrnným hodnotením všetkých týchto okolností súvisiacich s mentálnym postihnutím zistených na

základe posudkov znalcov možno dospieť k záveru, či sú splnené podmienky na pozbavenie, alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony.“

„Samotný záujem postihnutého (ktorý by mal byť primárny) vidí krajský súd (iba) v potrebe podstúpenia liečby („Je tiež v záujme pozbavovaného podstúpiť trvalú psychiatrickú liečbu, ktorú sám odmieta a ktorú potrebuje a umožniť mu tak zlepšiť kvalitu života v rozsahu v ako je to ešte možné“), čo však prima facie nemôže byť ústavne konformným dôvodom na zbavenie spôsobilosti na právne úkony, ak navyše takáto liečba pre sťažovateľa bola už nariadená predchádzajúcim trestným súdom.“

V konaní o pozbavení spôsobilosti na právne úkony sa súd musí zamerať predovšetkým na zistenie duševného stavu osoby, ktorej sa konanie bezprostredne týka, t.j. či táto osoba je skutočne postihnutá duševnou poruchou a či táto porucha dosahuje intenzitu predpokladanú ustanoveniami Občianskeho zákonníka, t.j. že nie je len prechodná. Ide o otázku skutkovú, pri riešení ktorej súd musí spolupracovať so znalcami lekármi, prípadne príslušnými zdravotníckymi ústavmi, pretože sám spravidla nemá odborné znalosti potrebné na zvládnutie tejto úlohy.

Ďalším predpokladom rozhodnutia súdu v tomto konaní, ak sa podľa výsledkov dokazovania preukáže, že ide skutočne o osobu zaťaženú kvalifikovanou duševnou poruchou, potom súd musí skúmať splnenie ďalšieho predpokladu pre pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, či duševnou poruchou postihnutá osoba je, alebo nie je schopná z tohto dôvodu robiť právne úkony. Pri riešení tejto otázky súd vychádza zo skutkových zistení urobených na základe posudkov znalcov lekárov v súvislosti s ostatnými výsledkami dokazovania. Súd musí starostlivo skúmať vplyv duševnej poruchy na celkové konanie a činy v rodine, v jeho spoločenskom styku s okolím, s prihliadnutím na jeho osobné, rodinné, majetkové, zárobkové a iné pomery.

Ide totiž o to, že duševná porucha sama osebe, aj keď je podľa § 10 Občianskeho zákonníka kvalifikovaná, vo všetkých prípadoch ešte nemusí znamenať, že človek ňou postihnutý nemá schopnosť vôbec alebo len čiastočne robiť právne úkony, pretože to veľakrát záleží od konkrétnej povahy a zložitosti „právneho úkonu“, ktorých konanie je ovplyvňované nepriaznivých duševným stavom. Je zrejmé, že z hľadiska ustanovenia § 10 Občianskeho zákonníka a najmä o zreteľom na účel, ktorý zákon inštitúciou pozbavenia alebo obmedzenia spôsobilosti na právne úkony sleduje, bude treba posudzovať robenie právnych úkonov

s prihliadnutím na všetky individuálne pomery postihnutého duševnou poruchou. Iba súhrnným hodnotením všetkých týchto okolností v súvislosti s duševným stavom, zisteným na základe posudkov odborných znalcov lekárov, možno dospieť k záveru, či sú splnené podmienky na rozhodnutie o spôsobilosti na právne úkony a v akom rozsahu.

2. K ustanoveniu kolízneho opatrovníka podľa § 187 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku:

Podľa § 187 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku tomu, o ktorého spôsobilosť na právne úkony ide, ustanoví predseda senátu opatrovníka pre konanie.

Tento opatrovník je ustanovený len pre toto jediné konanie a nazývame ho kolízny opatrovník. Obvykle je ním súdny tajomník okresného súdu, ktorý vo veci rozhoduje, príp. orgán verejnej správy alebo obec. Pri výbere osôb pre ustanovenie opatrovníka pri konaní o spôsobilosti na právne úkony niektorí poukazujú na nevýhodu, ak sa za opatrovníkov ustanovujú uvedené osoby.

Na druhej strane však treba poukázať na to, že je možno ešte nevhodnejšie za takýchto opatrovníkov ustanoviť blízkych príbuzných, ktorí dali podnet na začatie konania. Hrozí tu nebezpečenstvo kolízie záujmov medzi takýmito príbuznými a občanom, o ktorého spôsobilosti sa koná. Môže totiž dôjsť k ovplyvneniu priebehu konania a ohrozeniu jeho neustrannosti. V niektorých prípadoch nemožno vylúčiť ani určitý osobný záujem príbuzných na rozhodnutí.

Voči uzneseniu o ustanovení kolízneho opatrovníka môže ten, o koho spôsobilosti sa bude konať podať odvolanie, toto uznesenie mu musí byť doručené. Ak súd nedoručí uznesenie o ustanovení kolízneho opatrovníka, došlo k procesným chybám v postupe súdu a je daný dôvod na podanie odvolania. Ak kolízny opatrovník nevykonáva úkony v prospech človeka s mentálnym postihnutím, ktorého zastupuje v konaní alebo ak je nečinný môže podať ten o koho spôsobilosti sa rozhoduje návrh na ustanovenie nového opatrovníka.

R3/1979: Pri výbere osôb pre ustanovenie opatrovníka pri konaní o spôsobilosti na právne úkony sa obvykle poukazuje na nevýhody tohto postupu, pri ktorom sa za opatrovníkov ustanovujú pracovníci súdu, najmä súdni tajomníci a justiční čakatelia. Na druhej strane však treba uvážiť, že spravidla ešte nevhodnejšie je za takýchto opatrovníkov ustanoviť blízkych príbuzných, ktorí dali podnet na začatie konania, a to pre nebezpečenstvo kolízie záujmov medzi takýmito príbuznými a vyšetrovaným občanom, ktorá by mohla ovplyvniť aj priebeh

konania a ohroziť jeho nestrannosť, ak v niektorých prípadoch nemožno vylúčiť určitý osobný záujem príbuzných na rozhodnutí.

V21/1986: Ustanovenie opatrovníka v konaní o spôsobilosti na PU nebráni občanovi, o spôsobilosti ktorého sa koná, zvoliť si zástupcu na úkony, ktoré v konaní môže urobiť sám.

R55/2006: Osoba pozbavená spôsobilosti na právne úkony si v občianskom súdnom konaní o vrátenie spôsobilosti môže zvoliť zástupcu, ktorému udelí plnomocenstvo podľa § 28 ods.1 Občianskeho súdneho poriadku. Odvolanie, ktoré vo veci podal takýto zástupca nemožno odmietnuť ako odvolanie podané oprávnenou osobou (§ 218 ods. 1 písm.b) O.s.p.); v opačnom prípade by súd účastníkovi konania odňal možnosť konať pred súdom (§ 237 písm.f) O.s.p.)

Ak je účastník konania zastúpený pre konkrétne konanie kolíznym opatrovníkom a tento nevykonáva úkony za zastúpeného (je nečinný), je nevyhnutné navrhnúť súdu zmenu tohto kolízneho opatrovníka.

Odkazujeme na judikatúru českého Ústavného súdu, ktorý sa tejto otázke podrobne venoval vo viacerých rozhodnutiach.⁹ V náleze sp. zn. II.ÚS 303/05 zo dňa 14. 6. 2007 Ústavný súd ČR uviedol:

„Pokud byla soudem ustanovena jako opatrovnice soudní úřednice, která je zaměstnána u téhož soudu, pak tento postup správným shledat nelze. Jak bylo v dřívějších rozhodnutích Ústavním soudem dovozeno, bylo především na místě zjistit, zda stěžovatelku nemůže zastupovat osoba jí příbuzná. Opatrovník je osobou, která má v řízení hájit práva a oprávněné zájmy účastníka, kterého zastupuje. Při ustanovení opatrovníka je proto třeba přísně vážit, aby nedošlo ke kolizi zájmů zástupce a zastoupeného. Nelze očekávat, že podřízený pracovník soudu jako opatrovník účastníka řízení ve věci řešené tímtež soudem, bude brojít proti postupu a rozhodnutí soudu, a to i kdyby byl evidentně vadný.“

V náleze sp. zn. II. ÚS 194/11 zo dňa 28. 11. 2012 Ústavný súd ČR veľmi trefne uviedol:

„Účastníku soudního řízení, u něhož je podezření, že trpí duševní chorobou omezující či vylučující jeho svéprávnost, musí být zajištěna ochrana jeho zájmů i základních práv. K tomu slouží funkce opatrovníka, která byla vytvořena proto, aby byly do důsledku hájeny zájmy vyšetřovaného, což představuje mj. studium

⁹ Vid' rozhodnutia sp. zn. I. ÚS 559/2000, sp. zn. II. ÚS 351/04 či sp. zn. II. ÚS 629/04

spisu, podávání vyjádření, a vedení celého sporu za vyšetřovaného tak, jak by takovou povinnost byl nucen plnit smluvní zástupce. Funkce opatrovníka nebyla v žádném případě procesním řádem zakotvena, aby usnadňovala činnost soudu tím, že okleští procesní práva účastníka.“

Podobne v rozsudku *Sýkora proti České republice* Európsky súd pre ľudské práva kritizoval nečinnosť súdom ustanoveného opatrovníka, zamestnankyne súdu, a v tomto kontexte uviedol:

„Čo sa týka spôsobu, akým bol sťažovateľ zastúpený v konaní o spôsobilosti na právne úkony, je Súd názoru, že s ohľadom na to, čo bolo pre sťažovateľa v stávke, bolo právne zastúpenie, vrátane kontaktu medzi zástupcom a sťažovateľom potrebné, či dokonca zásadné preto, aby konanie bolo skutočne kontradiktórne a aby boli legitímne záujmy sťažovateľa chránené. ... Avšak v tomto prípade sa zástupca nikdy so sťažovateľom nestretol, ani nepodal žiadny návrh jeho menom, a dokonca nebol na pojednávaniach. Zástupkyňa neurobila v konaní vôbec nič.“¹⁰

S týmto súvisí otázka kontroly procesného opatrovníka, resp. zaistenie, aby procesné opatrovníctvo naplnilo svoj účel, teda efektívne zastúpenie človeka so zdravotným postihnutím. Český Ústavný súd sa vo vyššie citovanom náleze sp. zn II.ÚS 303/05 zo dňa 14. 6. 2007 vyjadril aj k tejto problematike a veľmi jednoznačne označil súd rozhodujúci o spôsobilosti na právne úkony za subjekt zodpovedný za to, že procesný opatrovník nebude nečinný. Ústavný súd ČR konkrétne uviedol:

„Pokud má účastník řízení svého zvoleného zástupce, odpovídá za jeho volbu a za jeho konkrétní kroky v řízení tento účastník sám. Pokud však opatrovníka, coby zástupce účastníka řízení, ustanoví soud, odpovídá za to, že opatrovník bude hájit práva a oprávněné zájmy účastníka řízení. Má přitom povinnost zprostit opatrovníka jeho funkce pokud zjistí, že opatrovník svoji funkci v řízení buďto nevykonává fakticky vůbec (jako v posuzovaném případě), anebo zcela nedostatečně. Postup, kdy je soudem ustanoven a poté tolerován zcela nečinný opatrovník, je nepřipustným formalismem, který ve svém důsledku popírá právo

¹⁰ *Sýkora proti České republice*, sťažnosť č. 23419/07, rozsudok zo dňa 24. 11. 2012, ods. 108.

zastoupeného účastníka na spravedlivé řízení. V této souvislosti budiž ještě připomenut závěr Ústavního soudu, že Ústava ČR akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově materiálnímu smyslu (srov. např. nález sp. zn. Pl. ÚS 7/2000, č. 261/2000 Sb. zákonů).“

Tieto závery sa pritom nevzťahujú len na opatrovníka z radov napríklad zamestnancov súdov, ale aj na advokátov. Nečinnosť advokáta kritizoval Ústavný súd ČR v náleze sp. zn. II. ÚS 194/11 zo dňa 28. 11. 2012, kde uviedol:

„Z předloženého spisu Ústavní soud zjistil, že ustanovená opatrovnice stěžovatelky, byť se jednalo o advokátku, neučinila jménem stěžovatelky či v součinnosti s ní v průběhu řízení ani jediný úkon, nepočítaje v to účast u ústního jednání, kde s ohledem na závěry znaleckého posudku (nikoliv osobního kontaktu se stěžovatelkou) se připojila k návrhu na zbavení způsobilosti stěžovatelky k právním úkonům, jinými slovy neučinila ani jediný úkon v zájmu stěžovatelky. Nepodala soudu žádné vyjádření, nebyla přítomna výslechu znalce psychiatra okresním soudem a neuplatnila posléze proti napadenému rozsudku opravný prostředek. Ústavnímu soudu se popsaná situace jeví tak, že bylo sice učiněno zadost procesnímu požadavku ustanovit vyšetřované osobě opatrovníka, vzhledem ke způsobu, jakým byla tato povinnost splněna, však takové ustanovení evidentně nebylo v zájmu stěžovatelky a rozhodně nevedlo k ochraně jejích práv.“

3. K výsluchu účastníka konania podľa § 187 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku

Podľa § 187 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku môže súd upustiť od výsluchu vyšetřovaného, ak nemožno tento výsluch vykonať vôbec alebo bez ujmy na zdravotnom stave vyšetřovaného.

V zásade toto rozhodnutie súd ponecháva na úvahu znalcovi, ktorý bol ustanovený do konania na posúdenie zdravotného stavu vyšetřovaného. Pokiaľ v súdnom konaní kolízny opatrovník alebo ustanovený právny zástupca netrvá na tom, aby bol vyšetřovaný vypočutý, súd sa s vyšetřovaným ani osobne nezoznámi. Súdu táto povinnosť z platného znenia Občianskeho súdneho poriadku nevyplýva.

V Českej republike do 31. 12. 2013 platilo pravidlo, že pokiaľ vyšetrovaný o výsluch požiada, súd ho musí vždy vypočuť. Jednalo sa o určitý kompromis, ktorý v slovenskej úprave úplne chýba. Od 1. 1. 2014 došlo k ďalšiemu posilneniu práva na účasť v konaní. Podľa § 38 ods. 2 zákona o zvláštných řízeních soudních, *„Od výslechu posuzovaného může soud upustit, nelze-li tento výslech provést vůbec nebo bez újmy pro zdravotní stav posuzovaného; soud však posuzovaného vždy zhlédne. Pokud posuzovaný sám požádá, aby byl vyslechnut, soud ho vyslechně.“* Toto procesné ustanovenie nadväzuje na § 55 ods. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, podľa ktorého *„K omezení svéprávnosti lze přistoupit jen v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným uznáním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti“*. Bohužiaľ český zákonodarca nepremietol do novej procesnej úpravy veľmi dôležitý § 56 ods. 2 nového občianskeho zákonníku, konkrétne, že *„Soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož svéprávnosti rozhoduje, a to za použití takového způsobu dorozumívání, který si člověk zvolí.“* Zákonodarca tak upravil povinnosť súdu osobne sa zoznámiť s človekom so zdravotným postihnutím, aj keď iba čiastkovo a bohužiaľ nie úplne najšťastnejším spojením *„vždy zhlédne“*, ktoré by implikovalo jednoduchý vizuálny kontakt. To je nutné odmietnuť, pretože účelom tejto úpravy je, aby sa súd zoznámil s človekom so zdravotným postihnutím, so spôsobom jeho života a aby bol sám súd v tomto aktívny, tak ako predpokladá § 56 ods. 2 nového občianskeho zákonníka ČR.

V danej veci je preto potrebné argumentovať už vydanými súdnymi rozhodnutiami v Českej republike a Európskeho súdu pre ľudské práva.

Neúčasť vyšetrovaného človeka veľmi ostro kritizoval Ústavný súd ČR vo svojom náleze sp. zn. II.ÚS 194/11 zo dňa 28. 11. 2012:

„O zbavení způsobilosti stěžovatelky k právním úkonům obecný soud rozhodl, aniž by ji vyslechl, či ji byť jen předvolal k ústnímu jednání, a poté upustil i od doručení rozhodnutí stěžovatelce, přičemž tak učinil na podkladě toliko obecného a stručného poukazu na znalecký posudek. V tomto směru Ústavní soud upozorňuje, že soud je povinen zajistit úplná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech omezovaného, tedy jak se projevuje při sociálním kontaktu se členy občanské společnosti, jak se stará o potřeby své a své rodiny, jak hospodaří s finančními prostředky apod. Znalecký posudek je v takovém řízení sice závažným důkazem, nesmí však být důkazem jediným a nemůže nahrazovat nedostatek skutkových zjištění. Znalecký posudek musí soud nadto hodnotit, nikoli přebírat

doslovně, a to včetně tvrzení, že vyšetřovaná není schopna chápat význam soudního řízení či soudního rozhodnutí. Okresní soud v Děčíně si takto nepočínal, když své závěry opřel toliko o znalecký posudek a přednes zástupce navrhovatele, přičemž účast samotné stěžovatelky na procesu a tedy možnost uvést skutečnosti ve svůj prospěch zcela vyloučil, a to přesto, že podle obsahu spisového materiálu, s nímž se Ústavní soud seznámil, uvedenému nic nebránilo. Z tohoto postupu soudu je seznatelný zřejmý nedostatek respektu k osobnosti stěžovatelky, je z něj patrná snaha ulehčit věc "pro dobro soudu samotného", s nímž je zmíněný respekt k osobě stěžovatelky v kolizi. Tento cíl sledovaný obecným soudem při použití popsaného procesního postupu však nelze označit za legitimní, a tím méně šlo o sledování cíle, který by byl nezbytný pro svobodnou a demokratickou společnost, tedy ochrana základních práv jiných osob anebo ochrana veřejného zájmu. Ústavní soud je naopak přesvědčen, že postup soudu je v příkrém rozporu s ideami demokratické a svobodné společnosti, která je založena na respektu státní moci k základním právům jednotlivých osob. V tomto ohledu Okresní soud v Děčíně porušil vedle práva na spravedlivý proces i základní právo stěžovatelky na její osobnost garantované čl. 5 Listiny, neboť její osobnost zvoleným procesním postupem ignoroval.“

Európsky súd pre ľudské práva v rozsudku *Shtukaturov proti Rusku*¹¹ tiež ostro kritizoval nevypočutie vyšetřovaných ľudí v konaní o spôsobilosti na právne úkony z hľadiska práva na spravodlivý proces podľa článku 6 ods. 1 Európskeho dohovoru o ľudských právach. V tomto prelomovom rozhodnutí sťažovateľovi nebola vôbec poskytnutá možnosť zúčastniť sa osobne konania o spôsobilosti na právne úkony, obdobne ako je tomu vo veľa prípadoch v praxi slovenských súdov. Európsky súd pre ľudské práva dospel k záveru, že s ohľadom na dôsledky, ktoré konanie o spôsobilosti na právne úkony pre sťažovateľa malo, bola jeho účasť nutná, a to nielen preto, aby mohol pred súdom vystupovať, ale taktiež z toho dôvodu, aby si súd mohol osobne vytvoriť názor na jeho spôsobilosť a schopnosti. Súd konštatoval porušenie práva na spravodlivý proces.

¹¹ *Shtukaturov proti Rusku*, sťažnosť č. 44009/05, rozsudok zo dňa 27. 3. 2008.

Podobne v rozhodnutí *Sýkora proti České republice*¹² Európsky súd pre ľudské práva kritizoval skutočnosť, že okresný súd opakovane nepredvolal a nevypočul vyšetrovaného v konaní o spôsobilosti na právne úkony. Európsky súd pre ľudské práva toto pochybenie súdu posudzoval ako porušenie práva súkromný život podľa článku 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach. Vláda sa v tomto prípade bránila tvrdením, že súd nepoznal miesto bydliska sťažovateľa, Európsky súd pre ľudské práva túto obranu odmietol: „*Súd neprijíma argument vlády, že miesto pobytu sťažovateľa bolo úradom neznáme, a z toho dôvodu bolo aj komplikované mu doručovať úradnú poštu. Nikde v súdnom spise nie je žiadna indícia, že by sa Mestský súd (Mestský súd v Brne má vecnú príslušnosť okresného súdu, poznámka autora) pokúsil sťažovateľa informovať o konaní a predvolať ho na pojednávania. Za týchto okolností nie je možné tvrdiť, že by sudkyňa „mala úžitok z priameho kontaktu s dotknutou osobu“, čo by odôvodňovalo zdržanlivosť v hodnotení zo strany Európskeho súdu. Sudkyňa nemala žiaden kontakt so sťažovateľom.*“¹³

S ohľadom na rozhodnutia vo veci *Shtukaturov proti Rusku* a *Sýkora proti České republice* máme za to, že súd je povinný vynaložiť potrebné úsilie a zistiť názor vyšetrovaného. Tento názor môže zistiť najmä na pojednávaní, ku ktorému musí byť vyšetrovaný predvolaný, alebo priamo v prirodzenom prostredí vyšetrovaného, napríklad v domove sociálnych služieb, kde vyšetrovaný žije. Veľmi dôležitý je spôsob dorozumievania medzi súdom a človekom s postihnutím. Komunikácia by mala byť vždy založená na vzájomnej interakcii obidvoch strán komunikácie, to predpokladá, že súd prispôsobí spôsob dorozumievania požiadavkám a možnostiam vyšetrovaného. Takýto postup vyžaduje princíp primeraných úprav, ktorý je jedným zo základných princípov Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím (čl. 2 Dohovoru). Odvolávajúc sa na ustanovenie čl. 2 Dohovoru OSN je potrebné navrhnúť pokiaľ výsluch nie je možný, napríklad pre zlý zdravotný stav vyšetrovaného, aby sa súd vždy osobne zoznámil s vyšetrovaným a so spôsobom jeho života. Účelom je, aby si súd vytvoril objektívny názor na základe vlastnej činnosti.

4. K ustanoveniu súdneho znalca podľa § 187 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku

Podľa § 187 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku o zdravotnom stave vyšetrovaného súd

¹² *Sýkora proti České republice*, sťažnosť č. 23419/07, rozsudok zo dňa 24. 11. 2012.

¹³ Tamtiež, ods. 107.

vyslúchne vždy znalca.

Zmyslom znaleckého dokazovania a odborného vyšetrenia, je zistenie takých informácií o vyšetrovanom človeku, na ktorých posúdenie treba odborné znalosti a skúsenosti.

Podľa R 3/1979: Nie je správny taký postup v konaní o pozbavenie (obmedzenie) spôsobilosti na PU, pri ktorom k ustanoveniu znalca a k vyžiadaniu znaleckého posudku dochádza na samom začiatku konania, niekedy dokonca v rámci prípravy na pojednávanie, skôr, než si súd zadováži ostatné podklady pre svoje rozhodnutie. Inak je to však, ak ide o osoby úplne neschopné samostatnej životnej existencie (napr. pri vrodenej alebo dlhodobej závažnej duševnej chorobe, pokročilej starobe pri stupňujúcich sa sklerotických stavoch vylučujúcich akúkoľvek orientáciu a pod.)

Vyšetrovaný človek a aj iný účastník má právo vyjadriť sa k osobe znalca. Súd k tomu vyjadreniu prihliada a ak dospeje k záveru, že výhrady sú dôvodné, ustanoví iného znalca. Inak o výhradách nerozhoduje.

Štandardnými otázkami súdu na znalca sú:

- či posudzovaný občan trpí duševnou poruchou, o akú poruchu ide, či môže ísť o jeho prechodný charakter,
- ako sa u posudzovaného občana prejavuje duševná porucha, ako ovplyvňuje jeho správanie v rodine, v spoločnosti,
- či je posudzovaný občan v plnom rozsahu, resp. čiastočne neschopný zodpovedne vykonávať právne úkony a vybavovať svoje záležitosti,
- či doručenie rozhodnutia o spôsobilosti na právne úkony a vypočutie účastníka konania na pojednávaní je možné,
- aká je prognóza ďalšieho vývoja mentálneho postihnutia do budúcnosti, či možno očakávať zlepšenie stavu.

Na požiadanie súdu znalec znalecký posudok písomne doplní alebo jeho obsah bližšie osobne vysvetlí.

Pred vydaním uznesenia súdu o ustanovení znalca a uloženie otázok na ktoré má znalec zodpovedať odporúčame navrhnúť súdu formulácie otázok, ktoré súvisia so spôsobilosťou na právne úkony vyšetrovaného (odhliadnuc od zdravotného stavu) a konkrétne posúdenie schopností a zručností vyšetrovaného (čo všetko dokáže urobiť).

V konaní môžu byť zodpovedané aj tieto významné otázky, ktoré zahŕňajú schopnosti a potreby posudzovaného človeka, a ktoré ovplyvňujú jeho život:

- môžu byť osobné potreby uspokojované neformálne, bez obmedzenia spôsobilosti na právne úkony?
- môžu byť potreby uspokojované nejakým iným spôsobom?
- je neschopný porozumieť alebo vykonať nejaké osobné rozhodnutie, alebo je toho schopný, je schopný komunikovať o svojich zámeroch (*t.j. rečou, znakmi alebo iným spôsobom*)?
- je schopný robiť nejaké rozhodnutie, príp. zvoliť si určité riešenie, porozumieť voľbe a posúdiť ju?

Pri zodpovedaní uvedených otázok je vhodné rozlišovať dve oblasti rozhodovania:

- **osobné rozhodovanie:** napr. miesto bývania, s kým žiť, spoločenské aktivity, zamestnanie, vzdelávanie otváranie a čítanie pošty, vybavovanie osobných záležitostí s úradmi, stravovanie, oblečenie a ostatné rutinné denné záležitosti,
- **rozhodovanie majetkového charakteru:** výkon správy vlastníctva nehnuteľností alebo hnutelných vecí a peňazí a nakladanie s nimi, uzavieranie zmlúv akéhokoľvek druhu, od jednoduchých (*napr. nákup v obchode*) až po zložité transakcie (*napr. uzavretie kúpnej alebo darovacej zmluvy*).

Významná je pre súd tiež informácia, že vplyvom prostredia, v ktorom človek s mentálnym postihnutím žije a ďalším vzdelávaním, môže tento človek svoje doterajšie neovládnuté schopnosti odstrániť a získať zručnosti, ktoré dovtedy nemal.

Ak nesúhlasíte so znaleckým posudkom, navrhnete súdu prizvanie znalca na kontrolný znalecký posudok. Znalecký posudok sa doručuje účastníkom konania, ktorí - ak sú na to dôvody - môžu navrhnúť vykonať kontrolné dokazovanie. Ak súd dospeje k záveru, že znalecký posudok nie je dostatočne presvedčivý, môže posudok dať preskúmať inému znalcovi, vedeckému ústavu alebo inej inštitúcii. Bez vykonania nového znaleckého dokazovania alebo iného zrejmeého dôkazu súd sám nemôže robiť iné odborné závery.

V konaní ide o nové znalecké vyšetrenie, a preto je potrebné dohliadnuť na to, aby sa vykonal nový výsluch, nové znalecké vyšetrenie. Aj tento znalecký posudok je v konaní dôležitý a súd ho musí posudzovať rovnocenne s predchádzajúcim znaleckým posudkom.

Zákon nešpecifikuje ďalšie dôkazné prostriedky. V praxi sa stretávame s tým, že veľmi často je znalecký posudok jediným dôkazom v konaní, pričom veľmi často súdy nekriticky preberajú závery znalcov a znalecký posudok sa povyšuje na jedinou absolútnu pravdu.¹⁴

Precízne to formuloval Ústavný súd ČR v náleze sp. zn. II. ÚS 2630/07 zo dňa 13. 12. 2007:

„Postup soudů v tomto posuzovaném případě nese rysy typické pro postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schématickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.“

Domnievame sa, že súdy by mali pristupovať k znaleckým posudkom triezvo a s nadhľadom. Znalec rieši otázku prítomnosti duševnej poruchy a jej povahu. Skutočnosť, že človek má duševnú poruchu, a to aj trvalú, ale v žiadnom prípade automaticky neznamena, že nie je schopný sa rozhodovať. Schopnosť rozhodovať sa, relevantná pre otázku spôsobilosti na právne úkony, nezávisí iba na medicínskych predpokladoch, ale je podmienená sociálne.

Podľa rozsudku Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 30 Cdo 979/2013 zo dňa 16. 5. 2013 „je nutné

zkoumat osobní poměry omezovaného, tedy jak se projevuje při sociálním kontaktu se členy občanské společnosti, jak se stará o potřeby své a své rodiny, jak hospodaří s finančními prostředky, případně jak se projevuje na svém pracovišti“.

Človek s mentálnym postihnutím si vie osvojiť schopnosť rozhodovať sa samostatne, prípadne s podporou v rozličných oblastiach života. Preto je dôležité, aby súd pri rozhodovaní vychádzal aj z iných dôkazných prostriedkov, a to najmä výsluchu tých osôb, ktoré človeka so zdravotným postihnutím bezprostredne poznajú, prípadne správ poskytovateľov sociálnych služieb.

Ústavný súd SR v náleze sp. zn. I. 313/2012 zo dňa 28. 11. 2012, ods. 36, uviedol:

¹⁴ V konaní o spôsobilosti na právne úkony túto prax veľmi ostro a opakovane kritizoval český ústavný súd. Porovnaj nález sp. zn. II. ÚS 2630/07 zo dňa 13. 12. 2007; sp.zn. I. ÚS 557/09 zo dňa 18. 9. 2009.

„Samotné zistenie, že človek trpí duševnou poruchou, ktorá nie je len prechodnou (čo je predovšetkým otázka pre odborného znalca), na zbavenie spôsobilosti na právne úkony nestačí. Ďalším predpokladom je, že táto trvalá duševná porucha celkom vylučuje schopnosť človeka uskutočňovať právne úkony. Zodpovedať túto otázku iba na základe znaleckého posudku spravidla nebude možné bez toho, aby súd v súlade s § 120 ods. 2 OSP zároveň nevykonal aj ďalšie (navrhované, resp. ex off) dokazovanie a toto náležite aj vyhodnotil. Pri jej riešení teda súd vychádza zo skutkových zistení nielen na základe posudku znalca, ale tiež v súvislosti s ostatnými výsledkami dokazovania. Súd by preto v konaní o spôsobilosti na právne úkony mali uskutočňovať aj iné dôkazy ako len znalecký posudok z odboru psychiatrie, a to najmä výsluch potenciálne postihovaného človeka, a dôkazy smerujúce k posúdeniu jeho mnohvrstevných sociálnych a právnych interakcií (vzťah medzi postihovanou osobou a inými, napr. spoločnosťou), majetkových, rodinných, politických a pod. Ku znaleckým posudkom by súdy nemali pristupovať celkom nekriticky, ale mali by ich hodnotiť vo vzájomnej súvislosti s ostatnými dôkazmi. Znalecké posudky by mali byť vždy aktuálne, mali by čerpať z osobného vyšetrenia človeka a mali by byť formulované tak, aby neprekračovali medze odborného posúdenia.“

Znalecký posudok súdneho znalca sa zameriava na zdravotný stav, ktorý ako je nesporné v určitom stave existuje, ale nemusí znamenať, že tento človek nemá spôsobilosť na právne úkony.

Na základe uvedeného je znalecký posudok veľmi závažným dôkazom, nie však jediným dôkazom. Súd je povinný preveriť správnosť informácií o prípade a zaoberať sa navrhnutými dôkazmi. Môže zvážiť, ktoré ďalšie dôkazy vykoná, za účelom správneho posúdenia prípadu, aj keď ich účastníci nenavrhl.

Posudky, ktorých vypracovanie nebolo nariadené v súdnom konaní (*ale boli vypracované napr. na žiadosť účastníka*), majú povahu listinného dôkazu. Je to významné predovšetkým pre hodnotenie celého prípadu a súd je povinný sa nimi zaoberať.

Ak je preukázané, že v konaní sa rozhoduje o spôsobilosti na právne úkony osoby s mentálnym postihnutím, potom súd musí skúmať splnenie ďalšieho predpokladu pre

pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, či táto osoba je, alebo nie je schopná z tohto dôvodu robiť právne úkony. Pri riešení tejto otázky súd vychádza zo zistení urobených na základe posudkov znalcov lekárov v súvislosti s ostatnými výsledkami dokazovania. Súd musí starostlivo skúmať vplyv mentálneho postihnutia na celkové konanie a činy v rodine, v jeho spoločenskom styku s okolím, s prihliadnutím na jeho osobné, rodinné, majetkové, zárobkové a iné pomery.

Ide totiž o to, že mentálne postihnutie samo osebe ešte nemusí znamenať, že človek nemá schopnosť vôbec alebo len čiastočne robiť právne úkony. Veľakrát to záleží od konkrétnej povahy a zložitosti „právneho úkonu“.

Potrebné je posudzovať schopnosť robiť právne úkony s prihliadnutím na všetky individuálne pomery človeka s mentálnym postihnutím, ako aj na sociálnu stránku prostredia, v ktorom existuje.

Iba súhrnným hodnotením všetkých týchto okolností súvisiacich s mentálnym postihnutím, zistených na základe posudkov znalcov, schopností riešiť každodenné situácie alebo aj tie najzložitejšie (kde aj ľudia bez postihnutia majú veľakrát problémy), schopností a možností sa zamestnať, schopností porozumieť právnym úkonom, keď sa tomuto človeku poskytne pomoc vysvetlením obsahu tohto úkonu, možno dospieť k záveru, či sú splnené podmienky na pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony.

Súd je vždy povinný vypočúť súdneho znalca, aby sa vyjadril o zdravotnom stave vyšetrovaného človeka.

Znalci by mali porovnať výsledky svojho odborného vyšetrenia s ostatnými poznatkami, zisteniami o osobných pomeroch, aby na základe tohto porovnania spoľahlivo usúdili, do akej miery prejavy mentálneho postihnutia vyžadujú pozbavenie, príp. obmedzenie spôsobilosti na právne úkony. Súd je povinný odovzdať znalcom získané poznatky a po vykonaní znaleckého posudku zároveň vypočúť znalcov tak, aby sa spoľahlivo zistil stav prípadu.

Súd zároveň určí účastníkom povinnosť spolupracovať so znalcom, poskytnúť mu potrebné vysvetlenia a doklady, ktoré bude znalec potrebovať na vypracovanie znaleckého posudku, aby sa ustanovil v znalcom určený čas a na znalcom určené miesto.

Súd môže prikázať aj niekomu inému, aby spolupracoval so znalcom, predložil mu potrebné predmety, podal mu potrebné vysvetlenia, ak je to na podanie znaleckého posudku potrebné.

V konaní možno podľa § 127 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku navrhnúť prizvanie znalca na kontrolný znalecký posudok – znalecký posudok sa doručuje účastníkom konania. Ak súd dospeje k záveru, že znalecký posudok nie je dostatočne presvedčivý, môže posudok dať preskúmať inému znalcovi, vedeckému ústavu alebo inej inštitúcii. Bez vykonania nového znaleckého dokazovania alebo iného zrejmeého dôkazu súd sám nemôže robiť iné odborné závery.

V konaní ide o nové znalecké vyšetrenie, a preto je potrebné dohliadnuť na to, aby sa vykonal nový výsluch, nové znalecké vyšetrenie. Aj tento znalecký posudok je v konaní dôležitý a súd ho musí posudzovať rovnocenne s predchádzajúcim znaleckým posudkom.

Súd môže okrem účastníkovi uložiť aj niekomu inému, aby sa ustanovil k znalcovi, predložil mu potrebné predmety, podal mu potrebné vysvetlenia, ak je to na podanie znaleckého posudku potrebné (§ 127 ods.3 Občianskeho súdneho poriadku)

5. Podľa § 187 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku druhá veta, môže súd na návrh znalca nariadiť, aby vyšetovaný bol počas najviac troch mesiacov vyšetovaný v zdravotníckom zariadení ak je to nevyhnutne potrebné pre vyšetrenie jeho zdravotného stavu.

Na návrh znalca môže súd nariadiť, aby vyšetovaný občan bol počas najviac troch mesiacov vyšetovaný v zdravotníckom zariadení, ak je to nevyhnutne potrebné na vyšetrenie zdravotného stavu.

Toto ustanovenie môže s ohľadom na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva ľahko založiť porušenie práva na osobnú slobodu garantovaného v článku 5 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv. A to za predpokladu, že takéto pozbavenie osobnej slobody trvá dlhšie, než je nutné pre samotné vyšetrenie¹⁵, alebo ak dôležitosť vykonania okamžitého vyšetrenia nie je primeraná právu na osobnú slobodu¹⁶. Je oprávnené sa domnievať, že v súčasnej právnej úprave formulované oprávnenie súdu na zásah do práva na osobnú slobodu by v teste primeranosti neobstálo. Okrem toho Európsky súd pre ľudské práva

¹⁵ *Nowicka proti Poľsku, sťažnosť* č. 30218/96, rozsudok zo dňa 3.12. 2002, ods. 58-61.

¹⁶ *McVeigh a ostatní proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosti č. 8022/77, 8025/77, 8027/77, rozhodnutie Komisie zo dňa 18.3. 1981, Decisions and Reports (DR) Volume 25, s. 37-38 a 42; *Johansen proti Nórsku*, sťažnosť č. 10600/83, rozhodnutie Komisie zo dňa 14. 11. 1985, s. 162.

v niekoľkých prípadoch konštatoval porušenie práva na spravodlivý proces¹⁷ a práva na súkromný a rodinný život¹⁸ v súvislosti s nedobrovoľným psychiatrickým vyšetrením.

Možnosť pozbavenia osobnej slobody za účelom vyšetrenia človeka s predpokladanou alebo skutočnou duševnou poruchou v konaní o spôsobilosti na právne úkony odporuje jednoznačne zneniu článku 14 Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Podľa tohto ustanovenia existencia zdravotného postihnutia nemôže v žiadnom prípade ospravedlniť pozbavenie osobnej slobody. Konkrétne podľa článku 14 ods. 1, písm. b) tohto Dohovoru zmluvné strany zabezpečia, aby osoby so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými „*neboli nezákonne alebo svojvoľne zbavené slobody, aby každé zbavenie slobody bolo v súlade so zákonom a aby existencia zdravotného postihnutia nebola za nijakých okolností dôvodom na zbavenie slobody.*“ Nezákonné pozbavenie osobnej slobody tak zahŕňa situácie, kedy jeho dôvodom je iba možné alebo skutočné zdravotné postihnutie (vrátane mentálneho postihnutia či duševnej choroby), alebo zdravotné postihnutie v kombinácii s ďalšími prvkami, napr. „nebezpečnosť“, „liečba“.¹⁹

6. K navrhovaniu ďalších dôkazov a ich komplexnému hodnoteniu v konaní:

Znalecký dôkaz je len jedným z dôkazných prostriedkov podliehajúcich hodnoteniu súdom podľa § 132 Občianskeho súdneho poriadku.

Napriek tomu, že sa posudzovaním dôkazu – znaleckého posudku ako „nie jediného dôkazného prostriedku“ sa zaoberá aj R 44/1967 s tým, že súd na úplné a spoľahlivé zistenie o osobných majetkových pomeroch posudzovanej osoby môže uložiť znalcovi, aby si konfrontoval výsledky svojho odborného vyšetrenia s ostatnými poznatkami, vypracovanie znaleckých posudkov sa týmto porovnaniam vyhýba.

Je preto len na úvahe súdu, či si bude preverovať správnosť skutkových okolností, z ktorých znalec pri vypracovávaní znaleckého posudku vychádzal.

Posudky, ktoré boli vypracované napr. na žiadosť vyšetrovaného občana majú povahu listinného dôkazu a súd je povinný sa týmto dôkazom zaoberať.

¹⁷ *Bock proti Nemecku*, sťažnosť č. 11118/84, rozsudok zo dňa 29. 3. 1989.

¹⁸ *Worwa proti Poľsku*, sťažnosť č. 26624/95, rozsudok zo dňa 27.11. 2003.

¹⁹ Porovnaj Annual Report of the High Commissioner for Human Rights and Reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary General: Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/10/48, 26. 1. 2009, s. 15 - 16.

Konanie o spôsobilosti na PU je neúplné aj v tom smere, ak súd nevypočuje niekoho z príbuzných a známych, ktorí s vyšetrovaným občanom prichádzali dlhodobo do bližšieho styku, a ktorí by určite mohli súdu oznámiť celý rad dôležitých skutočností, týkajúcich sa jeho bežného života, správania. Ponúka sa celý rad informácií a poznatkov, ktoré by umožnili súdu urobiť spoľahlivé závery o duševnom stave a o jeho schopnostiach z hľadiska schopnosti robiť právne úkony. Určite by mali mať príležitosť vyjadriť sa najbližší rodinní príslušníci, rodičia, súrodenci, aby sa vyjadrili k návrhu na pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony.

Podľa § 120 ods. 2 OSP vo veciach, v ktorých konanie možno začať aj bez návrhu, ako aj v konaniach o povolenie uzavrieť manželstvo, o určenie a zapretie rodičovstva, o osvojiteľnosti, o osvojenie, vo veciach obchodného registra a v konaniach o niektorých otázkach obchodných spoločností a družstiev (§ 200e) súd je povinný vykonať ďalšie dôkazy potrebné na zistenie skutkového stavu, hoci ich účastníci nenavrhl.

Podporu tomuto vykonaniu dokazovania vyslovil aj Ústavný súd SR vo svojom náleze zo dňa 28.11.2012, č.j. I. ÚS 313/2012-52, *„Pokiaľ teda krajský súd potvrdil prvostupňový rozsudok, ktorým bol sťažovateľ zbavený spôsobilosti na právne úkony bez náležitého odôvodnenia, prečo nepristúpil k vykonaniu aj ďalších dôkazov a z akých dôvodov nezobral na zreteľ tvrdenia strany sťažovateľa, že (minimálne) čiastočnou spôsobilosťou na právne úkony disponuje, ako aj okolnosti, či rozhodujúci dôkaz (znalecký posudok) bol aktuálny v čase jeho rozhodovania, postupoval nedôsledne a svojvoľne, a tým porušil právo sťažovateľa na súdnu ochranu (čl. 46 ods. 1 ústavy v spojení s čl. 6 ods. 1 dohovoru). V dôsledku tohto porušenia porušil tiež ostatné súvisiace – sťažovateľom označené – práva (čl. 14, čl. 16 ods. 1, čl. 19 ods. 2 ústavy, čl. 8 a čl. 14 dohovoru a čl. 12 dohovoru OSN), ktorých „hmotnoprávny“ význam je potrebné v okolnostiach danej veci vnímať aj cez prizmu uvedeného v bodoch 32 až 36.“*

Podľa § 132 OSP dôkazy súd hodnotí podľa svojej úvahy, a to každý dôkaz jednotlivo a všetky dôkazy v ich vzájomnej súvislosti; pritom starostlivo prihliada na všetko, čo vyšlo za konania najavo, včítane toho, čo uviedli účastníci.

Podľa § 154 ods. 1 OSP pre rozsudok je rozhodujúci stav v čase jeho vyhlásenia. Podľa § 157 ods. 2 OSP v odôvodnení rozsudku súd uvedie, čoho sa navrhovateľ (žalobca) domáhal a z akých dôvodov, ako sa vo veci vyjadril odporca (žalovaný), prípadne iný účastník konania, stručne, jasne a výstižne vysvetlí, ktoré skutočnosti považuje za preukázané a ktoré nie, z ktorých dôkazov vychádzal a akými úvahami sa pri hodnotení dôkazov riadil, prečo nevykonal ďalšie navrhnuté dôkazy a ako vec právne posúdil. Súd dbá na to, aby odôvodnenie rozsudku bolo presvedčivé.

7. Podľa § 189 Občianskeho súdneho poriadku súd môže rozhodnúť, že upustí od doručenia rozhodnutia o spôsobilosti na právne úkony, ak by doručenie mohlo na adresáta pre jeho duševnú poruchu pôsobiť nepriaznivo alebo ak adresát nie je schopný význam rozhodnutia pochopiť.

Súd môže rozhodnúť, že upustí od doručenia rozsudku o spôsobilosti na právne úkony, ak by doručenie mohlo na adresáta pôsobiť nepriaznivo alebo ak adresát nie je schopný význam rozhodnutia pochopiť. V takom prípade súd musí o tom rozhodnúť vo výroku rozsudku, a to po predchádzajúcom vyjadrení znalca. Znalcovi sa dáva kompetencia odporučiť súdu, či by doručenie rozhodnutia mohlo na posudzovaného človeka pre jeho mentálne postihnutie pôsobiť nepriaznivo alebo či je schopný posúdiť význam rozhodnutia.

Aj v tomto smere už existuje judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, že rozhodnutie o pozbavení alebo obmedzení spôsobilosti na právne úkony treba vždy doručovať tomu, o koho ide, pretože sa rozhoduje o jeho osobnom stave a keď nebude o uvedenom obsahu rozhodnutia informovaný, môže to mať oveľa závažnejší dopad na jeho existenciu, môže robiť právne úkony o ktorých súd rozhodol, že ich vykonávať nemôže.

Doručovanie súdnych rozhodnutí je možné považovať za jeden z prvkov práva na spravodlivý proces. Ciele nedoručovania môžu byť v zásade dva: prvým je zjednodušenie administratívny procesu, aby súd nemusel doručovať človeku s veľmi ťažkým zdravotným postihnutím, ktorý rozhodnutiu neporozumie, a druhý cieľ by mohol byť záujem na zachovaní zdravotného stavu, teda záujem, aby sa človeku so zdravotným postihnutím nezhoršil zdravotný stav v dôsledku doručenia rozhodnutia. Je veľmi otázne, či sú tieto ciele legitímne v demokratickej spoločnosti. My sme názoru, že nie.

Ak vyšetovaný nemá schopnosť pochopiť význam rozhodnutia, chýba akýkoľvek účel v tom, že mu rozhodnutie doručené nie je. Aj v prípade iných druhov konania a iných rozhodnutí môžeme mať pochybnosti o tom, či človek chápe jeho význam. To by však samo o sebe nemalo byť nikdy dôvodom pre nedoručovanie rozhodnutí, a teda pre zásah do postavenia človeka so zdravotným postihnutím ako účastníka konania pred súdom. Vieme si predstaviť, že by sa nedoručoval odsudzujúci rozsudok trestného súdu alebo platobný rozkaz? Naopak, súd by mal informovať človeka takým spôsobom, aby tento význam rozhodnutia pochopil, resp. by mal vyvinúť primerané úsilie, aby sa zaistil, že človek rozhodnutiu porozumie. Na druhú stranu, tým, že sa rozhodnutie doručí vyšetovanému človeku, ktorý neporozumie jeho významu a obsahu aj napriek snahe súdu, napr. pre svoje ťažké zdravotné postihnutie, nemôže mu vzniknúť žiadna ujma. Nie je tak v tomto prípade naplnený žiadny účel nedoručovania, okrem procesnej ekonómie. A to podľa nášho názoru nie je v tomto prípade legitímny dôvod, pretože procesná ekonómia ako účel nedoručovania neobstojí v pomeriavaní s tak závažným zásahom do práva na spravodlivý proces akým je nedoručenie rozhodnutia. Obdobne je možné argumentovať v prípade, že účelom nedoručenia rozhodnutia je „ochrana zdravotného stavu“ človeka s postihnutím. V skutočnosti účel nedoručovania spočíva skôr v zjednodušení práce, a to z toho dôvodu, že človek so zdravotným postihnutím nevie o zásadných skutočnostiach dôležitých pre jeho život a nevyvíja tak ani žiadnu aktivitu, aby tento stav zmenil. Táto skutočnosť v žiadnom prípade neobstojí v porovnaní so zásahom do procesných práv vyšetovaného človeka.

Otázkou doručovania rozsudkov v konaní o spôsobilosti na právne úkony sa zaoberal Ústavný súd ČR v jednom staršom náleze, sp. zn. IV. ÚS 412/04 zo dňa 7. 12. 2005. Konkrétne Ústavný súd ČR uviedol:

„Je třeba zabývat se i procesním postupem okresního soudu opírajícím se o ustanovení § 189 odst. 2 o.s.ř., podle kterého soud může rozhodnout, že upustí od doručení rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům, jestliže doručení by na adresáta mohlo pro jeho duševní poruchu působit nepříznivě, nebo jestliže adresát není s to význam rozhodnutí pochopit.

Při posuzování ústavní konformity tohoto ustanovení lze souhlasit s opatrovníci, že jde o mezní případ. Tím spíš, je proto třeba trvat na jeho zužující interpretaci, která bude přísně sledovat jen ústavně aprobovaný účel tak, jak je vymezen shora, což se však v daném případě nestalo.

Výrokem II. napadeného rozsudku okresní soud upustil od jeho doručování údajně s ohledem na zájem stěžovatele, aby jej nerozrušoval, přestože znalecký posudek výslovně konstatoval, že stěžovatel bude kverulačně zpracovávat jak samotný kontakt soudu s ním, tak i jeho absenci.

Z procesního postupu soudu, který je v rozhodnutí samém odůvodněn toliko poukazem na znalecký posudek, je seznatelný nedostatek respektu soudu k osobnosti stěžovatele, je z něj patrná snaha ulehčit věc „pro dobro soudu samotného“, s nímž je zmíněný respekt k osobě stěžovatele v kolizi. Tento Ústavním soudem nalezený cíl sledovaný obecným soudem při použití popsaného procesního postupu však nelze označit za legitimní, a tím méně šlo o sledování cíle, který by byl nezbytný pro svobodnou a demokratickou společnost. Ústavní soud je naopak přesvědčen, že postup soudu je v příkrém rozporu s ideami demokratické a svobodné společnosti, která je založena na respektu státní moci k základním právům jednotlivých osob. I v tomto ohledu okresní soud porušil základní právo stěžovatele na jeho osobnost garantované čl. 5 Listiny, neboť jeho osobnost zvoleným procesním postupem doslova ignoroval.“

Nedoručenie rozsudkov vo veciach spôsobilosti na právne úkony kritizoval aj Európsky súd pre ľudské práva v rozsudku Sýkora proti Českej republike, v ktorom uviedol: „Súd má za to, že zoznámenie sa s rozsudkom o pozbavení spôsobilosti na právne úkony je zásadné pre efektívny prístup k opravným prostriedkom proti takémuto vážnemu zásahu do súkromného

života.“²⁰ Z nálezu Ústavného súdu ČR, ako aj z rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že nedoručovanie je potrebné považovať za krajné riešenie, za výnimku. Súdy nedoručovanie považovali za problematické, ale boli názoru, že v extrémnych prípadoch je nedoručenie rozhodnutia možné. S týmto sa nestotožňujeme a upozorňujeme na novú právnu úpravu v Českej republike, ktorá v tomto smere prešla výraznou zmenou. Podľa nového § 41 zákona o zvláštných řízeních soudních „*Soud učiní i jiná vhodná opatření, aby se posuzovaný mohl vhodnou formou s obsahem rozhodnutí seznámit a měl je k dispozici.*“ Odpadla tak možnosť nedoručiť rozhodnutie a zároveň pribudla povinnosť súdu zaistiť, aby človek so zdravotným postihnutím bol vhodnou formou informovaný o obsahu rozhodnutia a mal ho k dispozícii. V tomto bode ide podľa nášho názoru o veľmi priaznivú právnu úpravu, ktorá naplňa prísne štandardy práva na spravodlivý proces.

Súd tým, že doručí rozhodnutie, ktoré je výsledkom procesu, na ktorom sa vyšetrovaný človek podieľal v miere možnej s ohľadom na jeho postihnutie, potvrdzuje, že vyšetrovaného človeka považuje za subjekt všetkých práv, a to bez ohľadu na jeho postihnutie. Doručením rozhodnutia človek s postihnutím získava nielen dôveru v prijaté rozhodnutie, ale na základe poučenia, ktoré rozhodnutie obsahuje, je aj oboznámený so svojou zákonnou možnosťou podať proti nemu opravný prostriedok. Doručovanie rozhodnutí má tak nielen terapeutické dôsledky, ale uznáva procesné práva vyšetrovaného človeka na rovnom základe s ostatnými účastníkmi súdnych konaní.

Ďalším argumentom pre doručovanie rozhodnutí vyšetrovanému človeku je ochrana práv a oprávnených záujmov tretích osôb. Pokiaľ osoba, ktorá je obmedzená alebo pozbavená spôsobilosti na právne úkony vstupuje do právnych vzťahov a sama nevie, že k tomu nie je spôsobilá, žiadna zo strán právneho vzťahu si nie je tak vedomá toho, že sa jedná o neplatný právny úkon. Údaj o obmedzení a pozbavení spôsobilosti na právne úkony sa má síce zapisovať do občianskeho preukazu podľa zákona č. 224/2006 Z.z. o občianskych preukazoch, ale na túto skutočnosť sa nemožno absolútne spoliehať. Z technického hľadiska je možné doručovať do vlastných rúk v zmysle ustanovenia § 47 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku. V prípade, že si človek s postihnutím doručované rozhodnutie neprevezme, je možné postupovať podľa § 47 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku a upovedomiť ho

²⁰ *Sýkora proti Českej republike*, sťažnosť č. 23419/07, rozsudok zo dňa 24. 11. 2012, ods. 110.

vhodným spôsobom o novom doručení, prípadne uložiť písomnosť na pošte alebo na orgáne obce. Adresát o tomto postupe musí byť vhodným spôsobom upovedomený. Ak si adresát zásielku počas jej uloženia nevyzdvihne, považuje sa deň, keď bola zásielka vrátená súdu, za deň doručenia, i keď sa adresát o tom nedozvedel.

8. Výber opatrovníka v prípade rozhodnutia o spôsobilosti na právne úkony

Pri výbere opatrovníka by mal mať hlavné slovo sám človek so zdravotným postihnutím. Opatrovník, ktorý je človeku ustanovený súdom v rámci konania o obmedzení alebo pozbavení spôsobilosti na právne úkony, rozhoduje za človeka, ktorému bol ustanovený. Keďže rozhodovanie opatrovníka nahradzuje v tomto prípade rozhodovanie človeka so zdravotným postihnutím, je dôležité, aby konanie opatrovníka bolo v čo najväčšej miere v súlade s potrebami a želaniami človeka, za ktorého rozhoduje. Opatrovník by mal byť človek, ktorému zastúpený človek s postihnutím dôveruje.

Otázkou slobodnej voľby opatrovníka sa zaoberal aj Ústavný súd ČR v náleze sp. zn. III.ÚS 3333/11 zo dňa 26. 9. 2013. Išlo o prípad, kedy odvolací súd nerešpektoval postoj opatrovanca, že svojmu opatrovníkovi (obci Těchobuz na Vysočine) nedôveruje a zamietol jeho žiadosť o zmenu opatrovníka. Ústavný súd ČR pomerne ostro kritizoval rozhodnutie krajského súdu, pričom sa dotkol aj otázky výkonu opatrovnictva obcou. Okrem iného, Ústavný súd ČR v ods. 40 a 41 uviedol:

„Naopak ústavním principům lidské důstojnosti a autonomie odpovídá - v obecné rovině - že vůle opatrovanice co do určení osoby jeho opatrovníka musí být brána v potaz, což ostatně koresponduje i se standardními zákonnými interpretacemi, byť přirozeně s tím doprovodným požadavkem ku zjištění relevance a opodstatněnosti takového projevu; jsou-li odtud vyplývající podmínky splněny, je pomnutí takové vůle opatrovanice postupem zjevně nepřiměřeným k realizaci účelů, které institut zákonného zastoupení sleduje (§§ 26-30 obč. zák.), když jejich dosažení je odvislé rovněž od splnění podmínky existence vztahu důvěry opatrovanice k opatrovníkovi.

I v případě, že je nutné rozlišovat mezi opatrovníkem a "vykonavatelem opatrovnictví" (typicky tehdy, je-li opatrovníkem ustanovena obec), což bylo klíčové pro odvolací soud, se dovozené závěry, byť přiměřeně, musí - a to z týchž důvodů - uplatnit. Neobstojí proto představa, že splnění podmínky pro zproštění funkce opatrovníka spočívající v tom, že její výkon není v souladu se zájmy opatrovance, lze eliminovat (bez dalšího) úvahou, že vykonavatelem opatrovnictví lze (v poměrech téže obce) pověřit jinou osobu. To platí tím spíše v malých obcích, kdy výběr "vykonavatelů" opatrovnictví je tím omezený."

Inšpiráciu zdôrazňujúcu význam názoru opatrovanca prináša aj nový český občiansky zákonník účinný od 1.1.2014 v ustanovení § 62, podľa ktorého „*při výběru opatrovníka přihlédne soud k přáním opatrovance, k jeho potřebě i k podnětům osob opatrovanci blízkých, sledují-li jeho prospěch, a dbá, aby výběrem opatrovníka nezaložil nedůvěru opatrovance k opatrovníkovi.*“ Je zřejmé, že táto úprava na prvé miesto stavia vôľu človeka so zdravotným postihnutím, potom jeho potreby a podnety osôb blízkych. Zároveň je veľmi dôležité, že zákon stanovuje zásadu dôvery, na ktorej by malo byť opatrovnictvo prirodzene vybudované.

Z našej praxe vyplýva, že súd ustanoví za opatrovníka často osobu, ktorá podala návrh na pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti. V takomto prípade podľa nášho názoru dochádza ku konfliktu záujmov už v čase konania o spôsobilosti na právne úkony v prípade, že vyšetrovaná osoba s konaním nesúhlasí. Dá sa preto predpokladať, že konflikt záujmov bude pretrvávať i počas výkonu samotného opatrovnictva. Súd by mal vždy zohľadňovať vzájomný vzťah medzi vyšetrovaným človekom a opatrovníkom a predísť tým i riziku vzniku budúcich konfliktov. Z týchto dôvodov by procesná úprava mala upravovať, že súd pri výbere opatrovníka prihliada najmä k želaniam a podnetom vyšetrovaného, prípadne jemu blízkych osôb, pokiaľ tomu nebránia protichodné záujmy. Zároveň súd zohľadní vzájomný vzťah vyšetrovaného a opatrovníka.

Zhrnutie argumentácie porušenia ústavných práv vyšetrovaného človeka a práv chránených medzinárodnými dohovormi, ktorými je Slovenská republika viazaná.

Namietané porušenie Ústavy Slovenskej republiky

- **čl. 14 Ústavy Slovenskej republiky** (ďalej len „Ústava“), podľa ktorého má každý spôsobilosť na práva;
- **čl. 16 ods. 1 Ústavy**, podľa ktorého je zaručená nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom;
- **čl. 19 ods. 2 Ústavy**, podľa ktorého má každý právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života;
- **čl. 46 ods. 1 Ústavy**, podľa ktorého sa každý môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.

Namietané porušenie nižšie uvedených ustanovení medzinárodných dohovorov o ľudských právach, ktorými je Slovenská republika viazaná. Ide o porušenie:

- **čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ďalej len „EDĽP“), podľa ktorého má každý právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie;
- **čl. 6 EDĽP**, podľa ktorého má každý právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu.
- **čl. 14 EDĽP**, ktorý zakazuje diskrimináciu založenú na akomkoľvek dôvode, najmä na pohlaví, rase, farbe pleti, jazyku, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu alebo iného postavenia;
- **čl. 12 ods. 1 Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím** (ďalej len „CRPD“), podľa ktorého zmluvné strany opätovne potvrdzujú, že osoby so zdravotným postihnutím majú kdekoľvek právo na uznanie svojej osoby ako subjektu práva;

- **čl. 12 ods. 2 CRPD**, podľa ktorého zmluvné strany uznávajú, že osoby so zdravotným postihnutím majú spôsobilosť na právne úkony vo všetkých oblastiach života na rovnakom základe s ostatnými;
- **čl. 12 ods. 3 CRPD**, podľa ktorého zmluvné strany prijímajú príslušné opatrenia, ktoré majú umožniť osobám so zdravotným postihnutím prístup k pomoci²¹, ktorú môžu potrebovať pri uplatňovaní svojej spôsobilosti na právne úkony.

Základné informácie o Dohovore OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím získate na stránke www.zpmpvsvr.sk

znenie zo Zbierky zákonov SR: <http://old.zpmpvsvr.sk/dokum/dohovorZz.pdf>

znenie s komentárom k vybraným ustanoveniam:

<http://old.zpmpvsvr.sk/dokum/dohovorOSN.pdf>

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (CRPD)

bol prijatý dňa 13. decembra 2006 v New Yorku, do platnosti vstúpil dňa 3.5.2008.

Národná rada Slovenskej republiky s Dohovorom vyslovila súhlas uznesením č. 2048 z 9. marca 2010 a rozhodla, že ide o medzinárodnú zmluvu, ktorá má podľa čl. 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky prednosť pred zákonmi.

Prezident Slovenskej republiky Dohovor a Opčný protokol ratifikoval 28. apríla 2010.

Ratifikačná listina bola 26. mája 2010 uložená u depozitára, generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov.

Znenie Dohovoru bolo publikované v Zbierke zákonov SR, čiastka 122, por. č. 317/2010 ako O Z N Á M E N I E Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky a rovnako aj v totožný deň Slovenská republika prijala aj Opčný protokol k Dohovoru, ktorý bol publikovaný pod por. č. 318/2010.

Pre Slovenskú republiku Dohovor a Opčný protokol nadobudli platnosť 25. júna 2010 v súlade s článkom 45 ods. 2.

²¹ Slovenský preklad „pomoc“, je významovo odlišný od originálneho znenia čl. 12 ods. 3 CRPD. Anglický originál používa pojem „support“ vo význame „podpory“ a priamo odkazuje na tzv. podporované rozhodovanie (*supported decision-making*), ktoré stojí v protiklade k tzv. náhradnému rozhodovaniu (*substituted decision-making*) a pozbavovaniu spôsobilosti na právne úkony.

Použitá literatúra:

1. Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších zmien.
2. Ústavný zákon č. 23/1991, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.
3. Drgonec J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy republiky, MANZ 1997
4. Rozhodnutia Najvyššieho súdu SR, publikované pod číslami:
R 6/1964, R 14/1977, R 35/1985, R 34/1985, R 27/1977, R 29/1970, R 18/1972, R 18/1972, R 2/1984, R 3/1987, R 3/1979, R 36/1965, R 4/1970, R 44/1967, R 44/1974, R 57/1973, R 76/1969, R 77/1965.
5. Mgr. Jana Marečková, LL.M., Mgr. et Bc. Maroš Matiaško: Realizace práva vyšetřovaného člověka na spravedlivý proces v řízení o způsobilosti k právním úkonům
6. Mgr. Jana Marečková, LL.M., Mgr. et Bc. Maroš Matiaško: Spôsobilosť k právnym úkonom: zahraničné inšpirácie
7. Materiály Inclusion Europe
8. Materiály Mental disability advocacy center
9. Článok: Platná právna úprava a návrh nového občanského zákonníku ve světle čl.12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, Mgr. Jana Marečková, LL.M, Brno
10. Právo lidí s mentálním postihnutím na přístup k spravodlivosti, JUDr. Maroš matiaško, LL.M., 2014
11. Rozhodnutia ESĽP citované v texte
12. Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím
13. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Združenie na pomoc ľuďom
s mentálnym postihnutím
v Slovenskej republike

